

JÚLIA BUTINYÀ

L'OBRA DRAMÀTICA DE FRANCESC XAVIER BUTINYÀ, HOME DE LLETRES DE LA RENAIXENÇA

Enguany fa 125 anys, en plena Renaixença, que es va editar una preciosa obra hagiogràfica, *La venjança del martre*, de la qual fins 1978 no es conegué l'autor: Francesc Xavier Butinyà¹.

La presentació de la seva figura, que sembla convenient quan ja s'han reeditat les principals obres seves, està formada per dos treballs: ací ens hi fixarem a l'obra esmentada, considerada la principal des del punt de vista literari, treball al qual segueix un altre que l'estudia com a poeta². Si diem que Butinyà era home de lletres i no diem escriptor és perquè considerem que presenta facetes, com ara la d'aportar una espiritualitat molt peculiar, que ultrapassen aquesta qualificació. Butinyà, que era banyolí, ingressà als vint anys (1854) en la Companyia de Jesús.

El 1871 publica dos obres en català, *La venjança del martre* i *Les Migdiades del Mes de maig*; d'aquella data fins al 1874 és professor a la Universitat de Salamanca. Aquest darrer any fundà, amb el recolzament del bisbe Lluç i Garriga, les Serve de Sant Josep, ordre que fonamentava el seu treball en la indústria cooperativista, tret aleshores prou revolucionari dins de l'Església i nou a Espanya. De fet, hi projecta les idees del socialisme utòpic, mitjançant una forma de vida que poua dels orígens del cristianisme³.

Tornà a Catalunya el 1875, any que fa una fundació a Calella, semblant a l'anterior i que després s'anomenaran Filles de Sant Josep. Visqué a Girona, Manresa i Tarragona, on morí el 1899; aquest temps és dedicà sobretot a missionar. Que *La venjança del martre* identifica Butinyà com a escriptor de la Renaixença, ja ho va entendre Aulèstia i Pi-joan en ressenyar l'obra a "La Renaxensa"⁴, així com bé ho expressava l'autor des del pròleg: "Si volem, donchs, que ressuciten nostres passades glòries, enmotllades en lo catolicisme, si volem que revisca la grandesa y heroisme de nostra província, tant aymant no de la borda llibertat maçònica, sinó de la vera llibertat cristiana, és precís y ops que treballem per fer reviuere nostra llengua y ab ella los sentiments catòlichs de nostres besavis. Per açò t'escrich en català, lector aymat, y espero que aculliràs ab benvolença mon bon desitx. Si no fas més, és perquè no puch. Y encara que pobre y allunyadat de ma pàtria, vull

portar una pedra, jatsia petita, per aydar a enlayrar l'edifici de nostres glòries”.

Ara hé, recordem que el P. Butinyà escriu aquestes paraules des de Salamanca, separat del nou moviment literari i sense haver participat als Jocs Florals, cosa que el fa prou excepcional. Ja la composició del llibre és insòlita: el pròleg, veritable manifest de la Renaixença, precedeix una peça hagiogràfica segons el més pur estil tradicional, a la qual segueix un compendi escrit amb rigorositat històrica per tal de fonamentar-la. L'original estructura, que combina passat i modernitat, escau a un moviment renaixent bastit sobre les arrels de la tradició.

Havent-la situat dins aquest moviment, cal ubicar-la dins les coordenades del gènere, on també destaca per una ambivalent singularitat. Car la peça dramàtica és una obra de teatre hagiogràfic, i així s'estudiava, àdhuc com a paradigmàtica del mateix, quan es considerava anònima; tot i que per la seva acurada elaboració és ja una obra culta i depurada, que pertany a l'actitud dels homes de la Renaixença. Bé que nova, doncs, no es pot deslligar del teatre hagiogràfic, per al qual fa d'artístic fermall⁵. De diferents caires, doncs, *La venjança del martre* se'ns mostra com a una obra de cruïlla. És així que, en col·locar-la dins el panorama del teatre català, com que ens trobem davant una obra que ha seguit el model secular, no podem deixar d'incloure-la dins aquell gènere; però per causa de la seva tècnica i tarannà renaixentistes, cal inserir-la a la Renaixença, moviment a més a més recuperador de la memòria cultural per antonomàsia.

Abans de referir-nos a l'obra, tractarem de la ideologia del seu autor, qui de diferents caires es mostra com a precursor. En les línies reproduïdes ja s'observa que, pel que fa al fet català, avança la doctrina de Torras i Bages; així com la seva actitud social i religiosa anuncia la mentalitat que s'estendrà en el segle XX envers les classes menys afavorides. Quant al fet jesuític cal dir que la documentació històrica atesta una tensió amb els superiors de la Companyia per aquesta darrera orientació en les congregacions que havia fundat; però Butinyà no només es mantingué sempre dintre de la més estricta i heroica obediència sinó que s'hi reconeix sempre la seva formació jesuítica, sigui en l'espiritualitat ignasiana, en els plantejaments científics o en el ferm humanisme, ben palès en les lectures assimilades⁶. I abans de tractar de l'obra teatral, ens referirem al *Compendi* històric, fet “com explicació de l'argument del drama relligiós sobre la vida del sant martre, y a fi de que tothom se fassa càrrech, axís de lo que hi ha de ficció com també de quant s'hi troba de veritablement històrich”. Aquesta part de l'obra, que fou especialment valorada per l'historiador Aulèstia recull tant les dades històriques com les del bagatge de la tradició.

Amb tot, no pretén fer-hi un estricte seguiment històric, sinó que fa per harmonitzar les actes amb les fonts històriques. Aquesta conjunció de les vies científica i tradicional, a més de ser pròpia del gènere que conrea, respon a la seva ideologia, car als pròlegs de *Les Migdiades* i de la *Joya del cristià*, expressa la necessitat de combinar religió i ciència. Això era important per a un religiós vuitcentista de formació científica, a qui entusiasmava la ideologia del progrés; igualment, pretenia aplicar a la biografia del sant el rigor de la crítica històrica, com feien els bolandistes, en qui s'inspirava. La seva metodologia, però, consistia a cercar una solució equilibrada, perquè se n'adonava que no hi havia uniformitat per part de les fonts: "quiscú les prengué segons son criteri; y sabut és qu. uns pecar solen per massa crèduls y altres per un poch massa remirats, y, com sol dir-se, entre poch y massa, la mesura passa. Per lo tant, escullirem un just medi". Finalment, clou l'obra amb les actes del martiri del sant, de les quals n'és l'únic testimoni havent-se perdut l'antic *Breviari de Girona*; tanmateix, tant Pere Alsius com el P. Fita n'asseveraren la seva autenticitat en estudis posteriors⁷.

La peça dramàtica presenta interès des del punt de vista lingüístic, com bé saberen valorar les dues autoritats lexicogràfiques de l'època immediata; així, als diccionaris d'Aguiló i d'Alcover en trobem citacions com a autoritats.

Els seus criteris quant a la puresa de llengua, que exposa en cartes a Pere Alsius o al P. Fidel Fita, es recolzen en la combinació de la via culta (documents de la Corona d'Aragó) i la popular (la parla que recorda dels pagesos), així com en el seguiment de la llengua clàssica, que admira i imita clarament en la sintaxi del *Compendi* o en la restauració de llatinismes.

Quant als valors literaris, de primer, cal destacar la mètrica, la riquesa de la qual s'ha de valorar molt positivament abans del verdaquerià *Canigó* (1885), on va reeixir la varietat estròfica renaixent. En la nostra peça no solament es canvia el model d'estrofa a cada escena sinó que s'ha recorregut a rimes fonètiques diferents o bé a alterar la situació de la rima als versos senars o parells. La musicalitat, però, no la busca només amb la variació sinó també per mitjà d'un sentit harmònic (per exemple, obre cada acte amb octaves, bé que cada vegada estan formades per versos diferents: al I acte per hexasil·labs; al II, per quartetes heptasil·làbiques; al III, s'afegeixen les de tetrasil·labs). Les composicions prioritàries són el romanç, el tradicional i l'heroic, i la silva, sempre de rima consonant, generalment alternada femenina i masculina.

Quant a la construcció de l'obra cal tenir en compte també que s'hi conjuguen diferents plans: a part del seguiment dramàtic del martiri, hi

ha un paral·lelisme amb la Passió evangèlica, cosa que fan palès sobretot els personatges. I encara, es troben al·lusions a fets contemporanis, sobre temes que en la seva època s'entendrien clarament (per exemple, envers la situació conflictiva de la Santa Seu o sobre el lliberalisme). Això li dóna peu a adoctrinar de passada amb intenció sociopolítica. Alguns passatges formen composicions que es poden aïllar amb entitat pròpia, com bé havia observat ja el dr. Comas, i segons efectuem en aquesta selecció. Tanmateix no són aquests els únics, car, vegem, per exemple, el soliloqui inicial de Martirià, que defineix una actitud molt pròpia de l'autor, o el que descriu l'esperit angoixat del prefecte, ben dignes de ser rellevats. Comença així el sant:

“Ja brilla la llum clara
De ma eterna ventura!
Fora por y tristura!
Visca alegre mon cor!
    Sos raigs de plata viva
Fan esbargir la fosca
Y fins la pedra tosca
N'escampa sa lluor.

De mon pit se dissipa
Tot alè de flaquesa;
Y ab gotx vostra finesa
Cantaré, Jesús meu.
    Jesús, jo vos consagro
Los instants de ma vida,
Que l'ànima agrahida
Vos entrega sens greu!” (vv. 1-16).

O bé el segon cas citat, el soliloqui de Sever:

“Endevades lo cor repòs desitja,
    Si enfurismat se troba.
    Sempre se li renova
La llaga; tot alena.l seu furor.
Fosch l'horizont, boirós, ple de calitja,
    A sos ulls se presenta;
    Senyal de la tormenta
    Que trastorna lo cor” (vv. 1046-1053).

El fil doctrinal de l'obra és ben manifest en el títol; el màrtir es

venjarà guarint el malvat prefecte, cosa que dóna una guia moral a seguir, la de girar el mal en bé. Molt en consonància amb la filosofia que practicà en la seva vida, l'autor fa u de la fe i el comportament ètic:

- SEVER   "Malvat! (*L'amenassa ab lo punyal.*)
 LLIBORI   Déu és (*lo deté*) misericòrdia viva!
 Y en sa gràcia no admet, ni en sa concòrdia,
 A qui dels enemichs misericòrdia
                           No té ... Si Déu perdona,
 Poderós jutge de justícia immensa,
 Deu l'home perdonar també l'ofensa,
 Si de cristià vol rebre la corona.
- SEVER   En vostres mans sumís sa causa poso.
 De vostres mans sa vida o mort depenja,
 Puix dictar-li sentència jo no goso
 Al veure que Jesús de mi no.s venja.
- LLIBORI   Sever, que.m perdoneu jo vos suplico
                           Si a dictar-la me fico,
 Segons m'encomanà lo ditzós sabi,
 Que per Jesús donà la seva vida.
 Des de la glòria tal venjança crida.
 Al centurió Meteli y al brau Fabi,
                           De nostre vilipendi
 Y de nostres torments en estipendi,
 Ab pau tornar poran a la llur casa.
 Los matexos honors en la milícia
                           Guarden, si ab més justícia
 Desvàinan endevant la llur espasa.
- SEVER   Quin grat consol mon cor ecsperimenta
                           Ab tan dolça ensenyança!
 Dexem del gentilisme los desvaris,
 Abraçem tots ab ferma confiança
                           Doctrina tan prudenta,
 Oblidant fraus y tretes d'adversaris" (vv. 2067-2095).

Reproduïm ara un fragment de la *Invectiva contra els romans*, en la qual, en uns versos que requereixen molta energia, podem observar la selecció cultista que fa del lèxic. Ell usa el verb *collar* (v. 632), italianisme (de *collare* 'caure amb força') ja utilitzat per Andreu Febrer, segons que recull l'Alcover-Moll, vocable però que devia estranyar quan a l'edició se li havia corregit pel verb *sorollar* (*que.l món sorolle*):

"Romans, romans protervos,
 Què us emportau de que la terra tota
 Retrunye al vostre nom, de que.l món crolle
 Al veure relluhir les vostres llances,
 Si ajupir no temeu los pits superbos
 A repugnant gripau, a vil marmota?
 Devant mon Salvador jo m'agenolle,
 Déu cumplidor de nostres esperances,
 No a figures d'aram, marbre o vil fusta!
 De vostre abatiment, qui no s'assusta?
     Esclaus sou de los vicis,
 Qu.a déus de vils passions, empelts ignobles,
 Oferir sanguinaris sacrificis
     Y rendir homenatge
 Tant sols adelar poden aquells pobles
 Que en tals déus regonexen llur imatge" (vv. 630-645).

L'any 1871 s'havia autografiat a Salamanca un tractat seu de Teologia en llatí, titulat *Novissimis*, derivat de la seva docència a la Universitat. Hem titulat *Cant dels Novíssims* una altra silva, que constitueix un soliloqui del sant que fa referència a la mort, judici, infern i glòria:

"Senyor (*s'agenolla*) de les altures,
 Corroborau mon pit en la batalla
     Y, enmitj de les tortures,
 Ans de veure'm cubert de la mortalla,
 No me dexeu, Déu meu; la vostra gràcia
 Abrigalle mon cor ab sa eficàcia,
 Aquest cor, Jesús meu, que no respira
 Sinó per Vós tant sols! (*S'axeca*.) Ah, vil canalla!
 Qu.a mon dol's Redemptor ab desdeny mira
 Y, freturosa, solament suspira
 Per los héns terrenals, que.s desvanexen
 Com claurades bambolles. No conexen
 Lo torment eternal que se'ls hi acosta.
     Quina excusa o resposta
 Poràs donar al Déu de las venjansas?
 S'acabaran tas criminals gaubansas.
     Patentes tes ofenses
 Són a sos ulls, per més que les amagues
     Cubert de boires denses.
     Per més que.l llum apagues,

A les fosques te veu y t'examina.
 La terra, el cel, la mar, lo fondo abisme,
 Ni lo més gran poder de ton prohisme
 Allunyar-te poran de sa divina
     Y universal presència.
     Per sa eternal essència
 Lo món emplena tot, tot ho governa.
 Y tu, escoltar no vols sa veu paterna?
 Badau los ulls, guaitau sots vostres plantes
 L'infern encès a un buf de l'ira eterna.
 Allí vos pagaran locures tantes!
 Etern, etern penar, eternes flames,
 Neguits eterns enmitj d'un riu de penes!
 Xisclets eterns de fuets, drinchs de cadenes,
 Eterns crits de renechs! Tu que malfames
     De Jesús la lley santa,
 En aquell mar de foch rebràs la paga.
     De Satan la nissaga,
 A l'oir guays tan tristos, no s'espanta?
     Què importa que no ho crègan?
 Per xò, enceses ses flames romanexen
     Y desperats gemègan,
 Infelissos damnats qu'allí s rostexen.
     Ara el bon Déu se calla
 Sufrint aytal molesta farfotalla.
 Mes, guay!, lo jorn en què sa veu potenta,
 A qual ressò tremolen les montanyes
 Y glatexen de por fins les entranyes
 De l'infern, y assustat lo món reventa,
 Brunze contra gentassa tan dolenta!
     En tan terrible dia
 De les ires de Déu, ab veu aïrada
     Cridarà: "Rassa impia,
 Pecares y callí. Mes j'és ribada
 L'hora meva: A l'infern!" ... Y ls miserables
 Cauran com llamps als fochs interminables.
 Bon Jesús, deturau l'aïrada destra.
 Pietat! Pietat! Mirau ab ulls benignes
     Aquests pobles indignes,
 Cuberts de llot en esta vall terrestre.
 Redemptor meu, obriu-los ja la porta
 De la fe, qu'al viatger lassat conorta

En aquest trist desterro
 Y emplena d'alegria
 Als justos, que per Vós, cuberts de ferro
 Y pesades cadenes,
 Se'n pújan vers al cel enmitj de penes.
 Oh! Quant arribarà tan felís dia!" (666-733).

Cal portar l'atenció sobre el lèxic d'aquests versos, car veiem algunes formes que registra el diccionari etimològic de Coromines, com ara *abrigallar* (v. 671) o *gentassa* (v. 715), les quals no recullen altres fonts lexicogràfiques; el mateix corrector substituï aquesta darrera en l'edició per *una raça*. O bé observem *lassat* (v. 726) quan al *Diccionari Etimològic* Coromines diu que ha sentit *llassar* (o *lassar*) per 'cansar' per part d'empordanesos o gironins; així mateix el *Diccionari Aguiló* indica aquesta forma com a pròpia de Banyoles. Aquest mateix recull lexicogràfic registra *farfotalla* (v. 710), dient que a la Muntanya equival a 'mala gent' i a Girona, a 'quitxalla'.

La *Invectiva contra les passions*, formada per dues octaves heptasil·làbiques i un apartat, conté una al·lusió al color de la lluna com a manifestació d'indignació divina; d'aquesta fàcil interpretació popular en dóna explicació científica en una carta, per tal de treure els possibles temors basats en la incultura⁸:

"O poder indescriptible
 De les passions humanes!
 Si terratrèmol terrible
 La terra de los seus quicis
 Desllocàs; si.s tornàs bruna,
 O tenyida en sanch la lluna,
 En càstich de tristos vicis,
 També aquelles vils tiranes

A l'hom esclavisarien
 Y mil rahons trobarien
 Per lloar llur tort dictamen.
 O Jesús! Del gentilisme
 Muyra ja lo fer vezzamen!
 Muyra al manco en Albengara.
 Y arrele's lo cristianisme,
 Que a l'hom per al cel prepara,

Hont a passió abominable
 És lo pit impenetrable"(vv. 1494-1511).

El cor d'àngels és característic del teatre hagiogràfic català; ací, el recurs del tetrasíl·lab l'atorga d'un to líric:

“Al mar te crídan
De cruel martiri
Pal cel empiri
Poder vogar.
L'inferrn retrona!
Brava tempesta
Va a ser aquesta
Que.t vol alçar.

Ah, no t'espante!
Que la barqueta
Solcarà drete
Vers segur port.
La timoneja
Cell a qui adoras
Y a totes horas
N'és ton conort” (vv. 1516-1531).

Mentre que el decasíl·lab s'adiu per la seva solemnitat per al que anomenem l'*Himne de la creu*:

“La creu n'és de tresors una font viva,
De tots los mals remey o suau alivi.
N'és esforç del tultit; dels cegos, guia;
Dels baldats n'és la mà; dels coxos, crossa.
De tots los malaltits n'és medicina.
La creu n'és dels que plóran consol únich;
Dels famolenchs, bon pa; veu crestallina
Dels sedegats; rich abrigall dels nusos;
Dels socarrats del sol, ombra en lo dia,
Y soplutj grat en negra nuvolada
Dels que en camp ras pàssan la pobre vida;
Repòs del tribulat; conort dels tristos.
La creu n'és d'òrfens pare; espòs de viudas;
Gràcia dels penedits; de verges, nuvi;
En la lluyta és escut dels que milítan,
Y en la pau, just tutor de l'innocència.
La creu del pelegrí n'és drete via;
Delit del caminant; del las, coratge;

Dels catius, llibertat; dels que perïllan,
 Alberch; dels assetiats n'és mur fortíssim.
 La creu n'és del nàuxer riallera brisa;
 De la nau, fort timó, y en la tormenta
 N'és port segur que d'uracans l'abriga,
 Y al nàufrech n'és salut y aymat refugi.
 La creu n'és dels bons reys l'honra més rica;
 Dels sabis, clara llum en les tenebres;
 Dels humils ignorants, sabiduria.
 La creu n'és dels sants martres llor y palma;
 Dels ministres de Déu, altar y víctima;
 Dels profetes antichs, certa esperança;
 Dels apòstols, senyera; y nort y mira
 Dels monjos y ermitans en llur retiro.
 La creu n'és fonament de la divina
 Església; de l'empir, la clau segura;
 Dels morts, resurrecció; dels justos, vida;
 Dels superbos, abim; esglay d'impios;
 Terror de Llucifer... Seguir seria
 No acabar may;ses glòries són sens terme" (vv. 1590-1627).

El *Proverbi de la confiança en Déu* expressa molt clarament l'espiritualitat jesuítica, segons la qual cal posar-hi tots els mitjans i després descansar confiat en Déu. Els vv. 1698-99 recullen un vell refrany, molt car al P. Butinyà ("No es mou fulla que Déu no vulla"), que utilitza tant en l'epistolari com en altres obres⁹:

"Quant cregam haver fet lo que.s devia,
 Dexem lo tort camí dels que no gósan
 Fiar en mans de Déu, com millor sia.
     Si diuhen no.s mou fulla
 Sens que nostre Senyor axis no ho vulla,
     Per què nostre negoci
 No encomanem a Déu y en sa divina
 Voluntat descansem de nit y dia?
     No crech jo ésser follia
 Axò, ni és fer-se esclau d'estèril oci" (vv. 1694-1703).

A vegades podem rastrejar notes místiques que delaten l'autor, car les utilitza en altres obres; així, en una al·locució, Martírià expressa la preferència de la vida contemplativa sobre l'activa, cosa que surt a la *Joya del cristià*, obra de missions de 1882, en què glossa així l'*Ite, missa*

est: “Oh! Ab gust aquí romandria sens may deixarvos: mes, ja que Vós aixís ho voleu, a mons quefers me'n vaig”. Vet ací el poema que titulem *Lloa de la vida de contemplació*, que fa referència a la vida que menava sant Martirià al desert en una comunitat contemplativa:

“L'esprit sense temensa,
 Allí portat en ales d'alegria,
 Fins al cel se remunta.
 Entre subjectes de nacions estranyes,
 Allí no regna may malevolensa.
 Al bell matí, tantost punteja.l dia,
 Las valls y les montanyes
 Ressonan ab cantars melodiosos
 Qu.al Déu de la victòria
 Entònan a milers de rel.ligiosos.
 Apar allò un ensatj d'eterna glòria... (vv. 1715-1725).

La imatge de la mort com a igualadora dels humans, segons reflecteix el motiu literari de les velles danses medievals, la veiem en els versos que anomenen *Dansa de la Mort*, on empra el romanç heroic, amb rima *á-ae*:

“No saps que d'aquest món los béns abjectes,
 Com a ràpits llampechs, fugitius pàssan?
 Esperam béns eterns, interminables.

Mirau com de la mort la justa dalla
 Del bailet lo gayato igualment sega
 Que los sceptres de testas coronadas.
 Per un gotj, donchs, tan breu, qui voldrà perdre
 Los veritables plers, que may s'acàban?

Un bon cristià sols tem desditxa eterna,
 Los torments que finexen no.ns espàntan" (vv. 1821-1830)

Hem titulat *El malson* els versos de l'antagonista que serveixen de desllorigador des del punt de vista argumental; hi recorre de nou a la forma estròfica de la silva, la qual continuarà fins al final de la peça. Tot i que el somni ja havia estat un element important en algunes passions històriques de màrtirs, en el subconscient de Sever veiem clars símbols freudians (la serp, l'abisme, el foc...), la qual cosa revela un bon coneixement del ser humà, ja que encara no es coneixien les teories freudianes:

“Ton recort, somni horrendo, m’horrorisa!
 Un abisme sens fondo als peus s’obria
 De pertot rodejat de precipicis...
 Sols, al bell cim de penya ben macisa,
 Un vell y negre tronch d’arbre s’alsava,
 Al qual jo, d’una branca fort n’estava
 Agafat, remembrant mos tristos vicis...
 Lo cor de feretat se’m comprimia
 Al sentir que allà dins, confús, bullia
 Un mar de foch per castigar mes trames...
 Com és possible que jo encara visca?
 Ay last!, la mà sens forces me rellisca...
 Entre l’infern y.l cel penjat me veyà;
 L’abisme vomitava dolls de flames,
 Entre las quals, precipitat ja.m creya,
 Per més que per surtir esforços feya.
 Llavors, hòrrida serp d’entre les rames
 Enceses salta, mos sentits encisa,
     Pel cos freda.s desllissa,
 Se’m tortolliga al coll...Ja m’escanyava...
 Mos ulls s’apàgan al vibrar son fible...
     Quant fatj un crit terrible...
     Endevades cridava
 A mos amichs y.ls demanava ajuda...
     Tenia ja perduda
 Tota esperança de salvar ma vida...
 A Martirià llavors aussili imploro:
     Socós, socós, que.m moro!
 Y al socós, com amich, ve de seguida.
 A sa vista, la serp volant s’escapa
 Y.l forat de l’avench de sobte.s tapa.
 Al fi, sento una veu dolça, argentina,
 Que.m diu: “Mira’t cubert de verinosa
     Llepra per ton delicte
 En perseguir ma lley santa y divina,
     Dolç conort de ta esposa.
 Sols a la fe, ajupint ton pit invicte,
 Curaràs de ta llepra ponçonnyosa”.
 La veu callà, eclipsà.s visió tan dura
 Y me vegí cubert de llepra vera.
 Y Martirià ja és mort?...Me desespera!...
     Maligna desventura!

Y qui gurí.m porà tal malaltia?
 Avorrit de tothom ja.m considero,
 Consumit de negríssima amargura" (vv. 1989-2033).

El plagi del Magnificat ja el va reconèixer el dr. Comas¹⁰ en el *Cant* d'exaltació de la dona del prefecte, que era cristiana:

"Gràcies a Déu pregonen cels y terra
 Al Senyor, qu.als humils tan alt exalta
     Y als superbos aterra.
 Himnes a Déu, que.l pit axís inclina
     Dels que a la fe divina
     Féyan cruenta guerra,
     Y son temple n'esmalta
 Ab lo cor del que n'era sa roïna!
 Glòria al Senyor, que de tresors emplena
 Lo cor dels pobres y a l'avar apena
     Dissipant sa riquesa.
 Ell és qui.l sant penó gloriós arbora
 Y ab la creu cimbellanta als mals acora" (vv. 2106-2118).

En el final de la peça hem distingit dos composicions seguides: el *Cant profètic de les relíquies* i l'*Exhortació a Banyoles*, que tanca l'obra. En la primera, s'hi exposa, a tall profètic, un resum de les tradicions, que s'expliquen a continuació en el *Compendi* (trasllat de les relíquies, les campanades miraculoses, la popular cerimònia de rogatives):

"Dies vindran en què, pobre barqueta,
 Solcant per entre d'ones encrespades,
 Los restos portarà a molt allunyades
 Terres, guardats dedins d'humil caxeta.
 Llavors, per si matexes les campanes
     Tritllejaran ufanes,
     De pur gotx transportades,
 A l'ovirar pintats, dintre les oles
     De ton bell llach de plata,
 Als àngels que te'ls pòrtan, o Banyoles!" (vv. 2138-2147)

Fem notar un detall d'interès lingüístic, al v. 2143: el *Diccionari Aguiló* recull *tritlejar* amb exemple del nostre *Compendi* (*les campanes voltejaven per si matexes y tritlejaven*), com a vocable característic de Banyoles. Arabia, qui registra que és d'ús comarcal però que consta

al diccionari de Labèrnia, recull *trillejar* "repicar las campanas, tocar a tritllo"¹¹.

L'altre poema que tanca l'obra és una *Exhortació a Banyoles*. Tot seguint la idea dels versos anteriors, es fa referència a la Mare de Déu de la parròquia, Santa Maria dels Turers (vv. 2158-2159) i a la valuosa arca gòtica que conté les despulles del màrtir (v. 2161) i que estudià Lluís Constans en *Dos obras maestras del arte gótico en Bañolas*¹²:

"Mostra't santament grata,
 O vila venturosa!
 De bat a bat, ab fe pura y sincera,
 Obre tas portas a las grans despullas
 De tan santa victòria.
 Corre ja pressurosa,
 Los mortals ossos prosternat venera
 Del que ja regna per ton bé en la glòria.
 Guardau-las bé, may profanar-las vullas,
 Que l cel te las envia.
 Al costat de la Verge del Turari,
 Que sots de son mantell refugit dóna,
 Posa-las, donchs, ab singular ternura,
 En riquíssim sagrari.
 Ab ella, Marturià, de nit y dia,
 Serà ton protector y ta ventura.
 JUDAIC   Himnes d'agrahiment a Déu entona,
 Que aymant t'envia joya tan preciosa,
 De qui donà per ell la sanch y venes.
 De tan devot tresor al santuari
 Acudiran los pobles en ses penes
 Y regarà llurs camps pluja abundosa.
 Avorrex de l'impio lo desvari
 Y, en ton patró, de Cristo la promesa
 Ab fe completa mira:
 Que a l'hom Déu glorifica,
 Que menyspreant del món respectes e ira,
 A Jesús sols segueix ab gran fermesa,
 Sa doctrina professa y la practica" (vv. 2148-2176).

Quant als vocables popularitzants que a vegades esmenava el corrector, cal dir que així mateix havien estat criticats a la ressenya d'Aulèstia, qui considera "alguns vocables vulgars y antipoètics". Tanmateix, hem de tenir en compte, d'una banda, que s'adiuen amb el ta-

rannà d'aquest gènere; i d'altra, que la mateixa lexicografia ens ha confirmat el seu valor. Així, el vers 1399, que veurem a continuació, és recollit pel diccionari d'Aguiló i, indicant aquesta procedència el recull alhora el diccionari Alcover-Moll, en la veu *pèscara d'hom*, com a interjecció. En el mateix vers apreciem *patxorra*, vocable de vida legitimada per recollir-lo Aguiló amb autoritats i constar al *Diccionari etimològic i crític de la Llengua Catalana* com a mot de creació expressiva:

“Pèscara d'hom! Ab que patxorra y pausa
Lo poble.m pacifica!
Com ja ma voluntat no té complerta?
Aquesta gran tardança.m crucifica...” (vv. 1399-1402).

Tanquem, doncs, amb unes paraules d'Aulèstia sobre la llengua de la prosa del *Compendi*, de la qual diu que “sols llohansas tenim que ferne, puix sa naturalitat y puresa, y la propietat en la construcció dels períodos, revela.l gust y erudició fills d'un estudi de nostre idioma tan notable com digne d'imitació”.

Júlia Butinyà

Universitat Nacional d'Educació a Distància - Madrid

NOTES

¹ En això consistí la meua tesi doctoral (*Estudio histórico-literario de Francisco Javier Butinyà*, Universitat de Barcelona 1978), on valorava a més a més la resta de la seva obra. El dr. Comas en la *Història de la Literatura Catalana*, IV (ed. Ariel, Barcelona 1972), la denominava *Peça sobre sant Martíria* i l'estudiava, com a anònima, en les pp. 795-800. El manuscrit es conserva a la Biblioteca de Catalunya (nº66), procedent del nucli primitiu d'Aguiló, constituent d'aquella. En la catalogació de la *Guia de la Biblioteca Central de la Diputació de Barcelona* (1959), s'introduí l'error de situar-lo en el segle XVIII.

² *La venjança del martre* s'està editant al Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles; citem ací per aquesta edició. L'article sobre l'obra poètica apareixerà al Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona. Quant a la producció de Francesc Butinyà, cal dir que, a part d'obres anònimes i inèdites, compta amb un total de 15 obres en diferents llengües (ell escriu en català, llatí i castellà; se n'han fet traduccions al francès, italià, basc i tagal).

³ Sota l'aspecte fundacional s'han publicat recentment dos monografies: J. M. TEJEDOR, *Francisco Butiñá y los Talleres de Nazaret. Utopismo socialista del siglo XIX en el catolicismo español*, CSIC, Madrid 1977, i A. DE CÁCERES, *Trabajo y dignidad humana. Una interpretación en el siglo XIX. Francisco Javier Butiñá, S.J.*, Salamanca 1984. Tam-

bé es pot consultar la presentació que en vaig fer sobre alguns punts d'interès per a la Història de l'Església catalana (*Francesc Xavier Butinyà, S. J. 1834-99*). "Analecta Sacra Tarraconensia" LIX (1986), pp.11-66, article que conté una exposició bibliogràfica.

⁴ "Esperem que'ls Sr. Butinyà, qu'ha donat una mostra de ser verdader catalanista, continuarà treballant en lo modern moviment literari, especialment conreant la prosa, y'ns donarà ocasió de podernos ocupar de treballs tan o mes importants que'l que serveix d'epígrafe al present article" (nº20, 15 novembre 1871).

⁵ Vegeu *El teatro hagiogràfico catalán de los siglos XVII al XIX* "Revista de Lengua y Literaturas Catalana, Gallega y Vasca", IV, UNED, 1996, pp. 59-83.

⁶ Sobre la influència que rep de la literatura del Segle d'Or castellà, sobretot del P. Granada, podeu veure *Fray Luis de Granada y el Padre Butinyà: un impacto de la Edad de Oro en la Renaixença*, "Documentos A. Anthropos", 4 (1992), pp. 78-84.

⁷ Vegeu P. ALSIUS, *Ensaig històric sobre la vila de Banyoles*, La Renaxensa, Barcelona 1872, o l'epistolari entre aquest i Butinyà (en podeu veure una selecció a l'*Homenatge a Pere Alsius i Torrent. De l'epistolari entre Pere Alsius i el Pare Butinyà*, "Quaderns del Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles" 1986-1987, pp. 73-82).

⁸ Carta a la seva cunyada des de Laon, 31 juliol 1969. Vegeu l'edició d'aquest epistolari, testimoni excepcional d'amor fraterno, en *Una visió de la dona catalana en el segle XIX*, Fundació Vives i Casajuana, Barcelona 1982, pp. 131-132.

⁹ Així a *Les Múgdiaades del mes de maig*, ed. Fareso, Madrid 1991, p. 66.

¹⁰ *Op. cit.*, p. 799.

¹¹ Arabia i Solanas va publicar el 1882, poc després doncs de l'obra de Butinyà, un estudi i vocabulari sobre les característiques del català del sector de Banyoles a l'*Extret del Anuari de l'Associació d'Excursions Catalana*. He reeditat el *Vocabulari en Un vocabulari banyolí d'ara fa cent anys*, "Revista de Banyoles" 598-599 (1981).

¹² *Dos obras maestras del arte gótico en Bañolas*, ed. Ariel, Barcelona 1947, pp. 107-136.